

A KAPITALIZMUS VÁLTOZATAI KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

A piacgazdaságok intézményrendszerének összehasonlításával a 2000-es években is számos kutatás foglalkozott, amelyekben a legbefolyásosabb megközelítés kétségtelenül a „kapitalizmus változatai” irányzat volt. A posztoszocialista térség országairól is születtek tanulmányok, de a fejlett országokra vonatkozó kutatásoktól elkülönülten. Jelen tanulmány ezekről a vizsgálatokról ad áttekintést. A szerző saját kutatásaira alapozva amellet érvel, hogy a közép- és kelet-európai uniós tagállamok negyedszázad alatt bekövetkezett intézményi fejlődését és ennek jövőbeni kilátásait, nehézségeit csak egy olyan értelmezési keretben lehet megmutatni, amely a régi és új tagállamokat együttesen elemzi, és elkülöníti a többi posztoszocialista országtól. Ez a közös értelmezési keret teszi lehetővé az integráció problémáinak adekvát megfogalmazását is.

BEVEZETÉS

Az intézmények, az intézményi összehasonlítás iránti érdeklődés a szocialista rendszerek összeomlása után sem csökkent, sőt újabb lendületet kapott. A szakirodalomban az intézményi elemzések sajátos módon két elkülönült vonulatot képeznek. Egyfelől a *kapitalizmus változatai* irányzat (Varieties of Capitalism - VoC) és más intézményi összehasonlító tanulmányok a fejlett országok intézményrendszerét vizsgálják, az USA-éhoz hasonló neoliberális berendezkedés alternatíváit kutatva. Másfelől a kutatók egy másik köre a *szocialista országok tranzícióját* elemzi analógiákat keresve a VoC-irodalom tipizálásához vagy éppen ennek a lehetőségét elutasítva. Jelen tanulmányban azokat az értelmezési kereteket tekintem át, amelyekben a közép- és kelet-európai országok intézményrendszerét elhelyezik, valamint az értelmezési keret megválasztásának jelentőségét, következményeit elemzem. A térség megjelölésére az angol nyelvű szakirodalomban használatos Közép- és Kelet-Európa megjelölést használom, amivel jól le lehet fedni az európai posztoszocialista országok körét.

1. KÖZELEDÉS A RÉGI MODELLEK FELÉ VAGY ÚJ MODELLEK?

A közép- és kelet-európai térség intézményi összehasonlításával foglalkozó kutatók számára két kiindulási pont adódott, egyrészt a VoC irányzatot elindító, *Hall* és *Soskice* 2001-es írásában megjelenő duális tipizálás, amely közismerten a *liberális* és *koordinált* piacgazdaságok között tesz különbséget. Előbbi modelljét az USA, utóbbit Németország példája alapján konstruálták. Már ebben a duális tipizálásban is felmerült, hogy az európai mediterrán országok ebbe nem férnek bele. *Hall* és *Gingerich* [2004] tanulmányában önálló elnevezést kaptak, eszerint *vegyes piacgazdasági modellt* (mixed market economy) alkotnak. Az 1990-es évek óta a fejlett

országokra nézve jó néhány plurális tipizálás is született. Ezek közül *Amable* 2003-ban megjelent könyve emelkedik ki, amely széles körű empirikus megalapozásra épült. Eszerint a kapitalizmusnak öt modellje létezik, a *piaci* alapú, a *szociáldemokrata*, a *kontinentális európai*, a *mediterrán* és az *ázsiai*, amelyek a legutolsótól eltekintve megjelennek az Európai Unió régi tagállamai között. Számos más szerző esetleg kissé változó elnevezéssel, de ugyancsak a négyes felosztást használja, pl. *piaci* alapú helyett *angolszász*, *szociáldemokrata* helyett *északi* (Nordic). Ezek közül talán a legtöbbet hivatkozott *Sapir* 2006-os tanulmánya.

A kapitalista tranzíción átesett országokat a kutatók egy része a 2000-es években kifejezetten azonosította ezen modellek valamelyikével, vagy legalábbis feltételezték, hogy ezen modellek felé haladnak. *Berrou* és *Carrincazeaux* [2005] klaszterelemzésük alapján úgy látták, hogy Csehország, Lengyelország és Magyarország a mediterrán országokhoz állnak közel. *Feldmann* [2007] és *Buchen* [2007] Észtország és Szlovénia intézményrendszerét a liberális és a koordinált piacgazdaság közép- és kelet-európai megvalósulásával azonosították. *Blanke* és *Hoffmann* [2008] azt a feltételezést fogalmazta meg, hogy a balti országok a liberális modellt, a Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovénia a koordinált piacgazdaságát követi. *Csaba* [2007, 2009] hasonlóképp az átalakult országok közötti különbségeket hangsúlyozta. Az állami újraelosztás mértéke alapján három visegrádi ország, Csehország, Lengyelország és Magyarország különül el, az angolszász szintre hasonlító Szlovákiával és balti országokkal szemben. Romániát és Bulgáriát azért nem sorolta az utóbbiak közé, mert a mezőgazdaság részesedése a GDP-ből és a foglalkoztatásból jóval meghaladja a többi közép- és kelet-európai új tagállam szintjét. Megjelent nála egy fontos különbségtétel. Rámutatott, hogy a FÁK volt tagállamai élesen elkülönülnek az Európai Unió új tagállamaitól, előbbieken az állam vezérelte gazdasági modell állandósult.

Mykhnenko [2007] Ukrajnát és Lengyelországot hasonlította össze, és eltéréseik ellenére a kontinentális modell gyengített változatának, illetve Hall és Gingerich [2004] terminológiájával élve egyes piacgazdaságnak tartotta azokat. *Knell* és *Srholec* [2007] Hall és Soskice [2001] duális tipizálását, valamint Hall és Gingerich [2004] empirikus elemzési módszerét vette alapul. A kelet- és közép-európai poszt-szocialista országokat, beleértve a Nyugat-Balkánt, a szovjet utódállamokat, Vietnámot, Kínát együtt vizsgálta a fejlett OECD tagállamokkal. Eszerint a szociális kohéziót (a közszektor méretét és a jövedelmi egyenlőtlenségeket) tekintve a poszt-szocialista országok túlnyomó többsége közelebb áll a liberális koordinációhoz, mint az USA, ugyanakkor az üzleti szabályozás inkább a koordinált piacgazdaság jellegzetességeit mutatja. A munkapiaci szabályozásban viszont ezek az országok teljesen megoszlanak a liberális és a koordinált piacgazdaság modelljei között. A tanulmány magyarózó erejét azonban hitelteleníti, hogy az összegzett index szerint Örményország és Grúzia, Moldova, Mongólia a piaci koordináció hasonló szintjén volt a 2000-es évek első felében, mint például Magyarország, Észtország, Szlovákia, Litvánia.

A kutatók másik csoportja akár a plurális tipizálásból, akár a VoC irányzat duális tipizálásából indult ki, ezeket nem találta kielégítőnek a térség országaira, és új utakat keresett.

Cernat [2006] néhány mutatót felhasználva Észtországot angolszász, Bulgáriát, Lengyelországot, Lettországot, Litvániát, Romániát, Szlovákiát kontinentális ország-

nak írta le. Meglepő módon szerinte Csehország, Magyarország és Szlovénia az ázsiai országokra jellemző fejlődési modellbe tartoznak. Úgy gondolta, Románia a többi országtól eltérően csak részlegesen felel meg a kontinentális modellnek, inkább *koktélszocializmusnak* nevezhető. A kapitalista átalakulás során a globalizáció (és a Világbank) az angolszász modellt közvetítette, az Európai Unió az angolszász és a kontinentális modellt, a hazai tényezők egy államközpontú, klientista kapitalizmus irányába vittek. Ezeknek összhatásaként egy nem konzisztens, nem hatékony képződmény fejlődött ki.

Lane [2007] abból indult ki, hogy a nyugati tanácsadók az angolszász modell kiépítését javasolták, amelynek a teljes liberalizáció, a szabad kereskedelem és a privatizáció a kulcselemei. Ezért a privatizáció, a tőzsdei kapitalizáció mértékét, a magánszektor hazai eredetű hitelének GDP-arányos nagyságát, a külföldi működő tőke (FDI) GDP-arányos nagyságát és az ENSZ-ben kidolgozott transznacionalitási indexet (ami az FDI kibocsátásban, exportban, foglalkoztatásban játszott szerepét fejezi ki) hasonlította össze a posztszocialista országokban. Minden indexben lényeges különbségek vannak a közép- és kelet-európai országok (beleértve a baltiakat) és a volt szovjet tagállamok között, csak a tőzsdei kapitalizáció és hazai eredetű hitelek aránya alacsony mindenütt. Az előbbi országcsoportot a kontinentális országokhoz hasonlította. A másik, gazdaságilag szegényebb csoport, ahol sikertelen volt az átmenet: Oroszország, Ukrajna, Kazahsztán, Grúzia, Türkmenisztán és Moldova. Ezekben kaotikus állapotok alakultak ki, és az állam/piac hibridjét *koordinálatlan kapitalizmusnak* nevezte el a szerző.

King [2007] hat jellemzővel írta le a tranzíciós országok fejlődési pályáját: a GDP 1991 és 2000 közötti átlagos egy főre jutó növekedésével, a férfiak várható élettartamának 1989 és 2000 közötti változásával, a szegénységi küszöb alatt élők arányával, a nettó FDI-beáramlással, az EBRD kormányzási indexével és a tulajdonjogok bizonytalansági indexével. Szembeállította a liberális függő államokat (Csehországot, Lengyelországot és Magyarországot) a patrimoniális államokkal (Oroszországgal, Romániával, Ukrajnával, Milosevics Szerbiájával). A liberális függőnek nevezett államokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy *protokoordinált* és *protoliberalis* elemeket mutatnak. Ennek az a magyarázata, hogy két lényeges különbség elválasztja a nyugat-európaiaktól, nevezetesen a külföldi tőkére, technológiára és vevőkre való óriási ráutaltság és a munkások kiszolgáltatottsága.

Nölke és Vliegenhart [2009] nagyon alaposan leltárba vette a tranzíciós országokban kialakuló piacgazdaságok tipizálására tett addigi kísérleteket, amelyek a VoC keretében történtek. Rámutattak ezek ellentmondására, és tanulmányukban egy új kapitalizmusmodell létét akarták bizonyítani, amelyet *függő piacgazdaságnak* neveztek, de vizsgálatukat a visegrádi országokra korlátozzák. A függő piacgazdaság modelljének minden jellemzőjét az külföldi tőke meghatározó szerepéből vezették le.

Schweickert és szerzőtársai [2013] sajátos köztes megoldást találtak, úgy tipizáltak, hogy a közép- és kelet-európai uniós tagállamokat külön kezelve képeztek két alcsoportot aszerint, hogy liberális vagy koordinált piacgazdaság jellemző rájuk.

A fenti áttekintés nem teljes körű, de a kutatási irányokat felöleli, és jól látható, hogy a 2000-es években a szakirodalomban nem alakult ki általánosan elfogadott nézet az átalakult posztszocialista országok intézményi berendezkedésének meg-

ítélésében. A tipizálási kísérletek vagy csak néhány országra terjedtek ki, vagy a felhasznált adatok, szempontok köre szűkebb, mint a régi kapitalista országok esetében. Ez azzal is magyarázható, hogy a régi kapitalista országokra kidolgozott, nagyhatalús tanulmányok az empirikus elemzéseikben felhasznált indikátorok sokaságát főként az OECD adatbázisából merítették, amely csak néhány posztoszocialista ország adatait tartalmazza. Egy kérdésben látszott megegyezés, nevezetesen, hogy az uniós posztoszocialista országok és a FÁK államai intézményrendszere között minőségi különbség van. A tanulmányok közös jellemzője, hogy azok a tanulmányok is elkülönülten kezelik a posztoszocialista országok vizsgálatát, amelyek régi kapitalista országokra kidolgozott modellekhez viszonyítják azokat.

Az előbbi felsorolásból kimaradt *Bohle* és *Greskovits* 2007-es tanulmánya. Ebben a kapitalizmus ismert modelljeiből indultak ki. Amellett érveltek, hogy a szocialista rendszer bukása után a kapitalizmus három változata alakult ki Közép és Kelet-Európában: egy tisztán neoliberális típus a balti államokban, egy „beágyazott” neoliberális típus a visegrádi országokban, valamint egy neokorporatista rendszer Szlovéniában. A típusok megalkotásánál az eddig ismertetett összehasonlításokhoz képest új vizsgálati szempontokat követtek. A jóléti állam és a munkaügyi kapcsolatok szokásos területe mellett az ipari szerkezetváltást, a makrogazdasági stabilitást, sőt a politikai rendszer dinamikáját is górcső alá vették. A másik újdonságuk a többi ismertetett tanulmányhoz képest, hogy számba vették a szocialista örökségek egyedi sajátosságait, innen indulva történeti perspektívában mutatták be a modellek kialakulását. Emellett az Európai Unió és a transznacionális vállalatok hatását is beépítették a magyarázatukba. A 2007-es tanulmányban megjelenő gondolatokat azután egy nemzetközi elismerést kiváltó könyvben fejtették ki, amely 2012-ben jelent meg. Azért különíthetjük el a fent bemutatott tanulmányoktól, mert túlléptek a VoC megközelítésén, és a piaci önszabályozás és az ennek ellenálló társadalmi erők viszonyát vizsgálva *Polányi Károlyra* építették könyvük értelmezési keretét, valamint azzal, hogy a tanulmányokkal szemben egy egész könyvet szenteltek a témának, sokkal mélyebb elemzést adtak.

2. A VOC IRÁNYZAT KRITIKÁJA UTÁN

A kutatók akár a VoC irányzat duális tipizálásából indulnak ki, akár a régi piacgazdaságokra kidolgozott plurális tipizálásokból, akár ezek kombinációiból, nehézségekbe ütköznek. A balti államokat az állam visszafogott gazdasági szerepvállalása, az alacsony szintű szociális ellátás miatt – amint láttuk – többször a liberális piacgazdaság kategóriájába sorolják. A balti intézményi berendezkedés azonban nem illik abba a modellbe, amit a VoC-irodalomban liberális piacgazdasággént jelölnek meg. Annak az intézményegyüttesnek fontos eleme, hogy a tőkeallokáció a tőzsdén keresztül bonyolódik, az innovációs rendszere nemcsak fejlett, hanem egyenesen a radikális innovációkat ösztönzi, de ezek egyike sem áll fenn a balti államok esetében. Az általános társadalombiztosítás fenntartása sem része az USA alapján leírt liberális modellnek. A balti országokban a szociális védelem kiadásain belül a rászorultsági alapon juttatott ellátások aránya még az alacsony összkiadási szintet figyelembe véve is elenyésző. Hasonlóképp nem meggyőző, amikor valamely közép- és

kelet-európai uniós tagállamot koordinált piacgazdaságnak minősítenek, hiszen Szlovénián kívül egyetlen országban sincs korporatív együttműködés a munkaadók és a munkavállalók között, ami pedig a modell esszenciális eleme. King [2007] helyénvalóan emlegetett protoliberalis és protokoordinált elemeket, amint az imént felidéztük.

Arra több tanulmány rámutatott, hogy a térség fontos sajátossága a külföldi működő tőke meghatározó szerepe a modernizációban. Az viszont túlzó egyszerűsítés, hogy az intézményrendszert ebből az egy jellemzőből vezetjük le, mint ahogy Nölke és Vlieghenart [2009] tette. Az intézményegyüttes kialakulására a térségre jellemző tőke- és tudáshiány, az Európai Unióból átvett joganyag és a gyöngye civil társadalom hatottak. A külföldi működő tőke kitüntetett szerepe tehát már maga is következmény volt, noha jelenléte kétségtelenül bizonyos fokig intézményformáló. Azonban ha például erősebb a civil társadalom, ha több a piacgazdaság szempontjából releváns tudás, akkor a külföldi tőke hatása is más lehetne az intézményrendszerre, akár például a munkaügyi kapcsolatokban, akár az innovációs rendszerben, de a külföldi tőke hatása aszerint is módosul, hogy az adott állam uniós tagállam vagy nem. Ráadásul a térség országainak a versenyképesség szempontjából az egyik legsúlyosabb problémája, hogy a külföldi cégek szigetszerűen léteznek a gazdaságban, tehát a jelenlétük a hazai gazdaság intézményrendszerét nem tudja megmagyarázni.

A VoC-irányzat a 2000-es években dominálta az összehasonlító intézményi vizsgálatokat, de ez egy évtized alatt lassan megváltozott. A kritikák korántsem csak arra korlátozódnak, hogy a duális tipizálás nem vetíthető ki eredményesen a posztoszocialista országokra, de ez most nem tartozik ennek a tanulmánynak a tárgyához [v.ö. Ebenau és szerzőtársai, 2015]. A VoC irodalom inspiráló hatását elismerve, a fejlett és posztoszocialista országokat elkülönülten vizsgáló, kettészakadt VoC-irodalom megoldatlan elméleti problémái egyes szerzőket arra sarkalltak, hogy a posztoszocialista gazdaságokat továbbra is egymáshoz képest próbálják tipizálni, és új modelleket alkossanak. *Drahokoupil és Myant* [2015] áttekintik a VoC-irodalom – részben előbb általam is érintett – gyöngéit, és ezután a világ gazdaságba való integrálódásuk módja alapján tesznek különbséget a posztoszocialista térség országai között. Maguk is hozzátesszik, hogy ez nem egy átfogó értelmezési keret, hanem kizárólag az eltérő gazdasági teljesítményüket akarja magyarázni. A nemzetközi integrálódás formái alapján megkülönböztetik az FDI-alapú (másodrangú – second rank), a periferiális piacgazdaságot, a parancsuralmi államot (order state), az oligarchikus vagy klientista kapitalizmust és a hazautalásra vagy segélyre alapozott gazdaságot. Az uniós tagállamok az első két modellbe tartoznak, de nincsenek éles határvonalak az uniós és nem uniós tagállamok között. A második modellnél, a periferiális piacgazdaságnál a balti államokon túl általánosságban említik a délkelet-európai országokat. Ez a megközelítés a posztoszocialista térségben releváns különbségekre mutat rá. Azonban a tranzíciós országok öt modellje óhatatlanul relativizálja az uniós tagállamok és többiek közötti intézményi különbségeket. A munkaügyi kapcsolatok, a munkapiacot, a jóléti rendszereket kizárják a vizsgálataikból, mondván, hogy ezek a nemzetközi integráció szempontjából lényegtelen előfeltételek. Ezzel egyrészt feladják a rendszerszintű elemzést, másrészt akarva-akaratlan azt az elképzelést tartják fenn, hogy a közép- és kelet-európai tagállamok még mindig

„külön világot” alkotnak az EU-n belül. Holott mind az EBRD 2013-as *Transition Reportja*, mind az IMF [2014] az átalakulás 25 évét értékelő tanulmánya megerősíti, hogy a két térség fejlődési útja egyre inkább elvált egymástól. Az EBRD jelentése azt méri, hogy az adott országban a gazdasági intézmények mennyire felelnek meg egy iparosodott piacgazdaság nemzetközi sztenderdjeinek. Az IMF-tanulmány néhány indikátorra alapozott klaszterelemzést mutat be 1998–2000-es és 2011–2013-as adatok alapján. Mindkettőből az derül ki, hogy az uniós tagállamok kiváltak a többi posztoszocialista ország közül, és intézményrendszerük alapján a teljesen működő piacgazdaságok közé tartoznak, illetve az EBRD aprólékos méréseiből látszik, hogy még azok az országok hajtottak végre mélyebb átalakulást, amelyeknek kilátásuk van uniós tagságra.

3. KÖVETKEZTETÉSEK

Megítélésem szerint az elemzési keret megválasztásának jelentősége túlmutat a tudományos megismerés módszertani kérdésein. A szociológusoktól régóta megtanulhattuk, hogy amit társadalmi valóságnak gondolunk el, az maga is egy konstrukció eredménye. Vagyis az az értelmezési keret, amelyben a posztoszocialista országokat elhelyezzük, befolyásolja a térségről való gondolkodást, végső soron a bennünket érintő uniós és nemzeti szintű politikai döntéseket. Saját kutatásaimban ezért volt fontos kérdés, hogy az intézményi összehasonlítás kettészakadása megszüntethető-e, kialakítható-e közös értelmezési keret az Európai Unió összes tagállama számára. Empirikus vizsgálattal arra a megállapításra jutottam, hogy egy ilyen keret kialakítható [Farkas, 2011], és egy paradox kép bontakozott ki. Egyfelől az intézményrendszer (a termékpiacok, a K+F+I rendszer, a pénzügyi rendszer, a munkaerőpiac, a munkaügyi kapcsolatok, a szociális védelem, az oktatási rendszer) együttesen vizsgálható és összehasonlítható az összes tagállamra nézve. Másfelől a közép- és kelet-európai országok a kapitalizmusnak egy önálló modelljét alkotják, akkor is, ha az egymás közötti különbségeik jelentősek, ami azt jelenti, hogy a nyugat-európai modellekkel nem azonosíthatóak. A válság előtti adatok alapján a posztoszocialista országok közül egyedül Szlovéniát találtam olyannak, amelynek intézményrendszere a válság előtt határesetnek mutatkozott egy nyugat-európai, konkrétan a kontinentális modellel. A válság óta a szlovén külön út súlyos csapásokat szenvedett el.

A közép- és kelet-európai tagállamok között megtalálható közös jellemzők különösen akkor fontosak, ha a versenyképességet, a gazdasági teljesítményt állítjuk középpontba. Újabb – még publikálás előtt álló – kutatásaim azt jelzik, hogy a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság óta eltelt idő nem hozott érdemi változást a közép- és kelet-európai piacgazdasági modellben. A modell ismérvei fennmaradtak, a modernizáció az FDI-ra épül, az innovációs rendszer gyöngye, a versenyképesség fenntartása liberalizált munkapiaccal, alacsony szociális kiadásokkal lehetséges, a munkavállalók kiszolgáltatottak. Ugyanakkor világossá vált, hogy a közös értelmezési keretbe az állam szerepét a jóléti redistribúción túl is be kell építeni, kiterjesztve közigazgatási, szabályozási kapacitására. Ez nemcsak azért elkerülhetetlen, mert a régi és új tagállamok számára így lehet közös értelmezési keretet építeni, hanem mert a mediterrán országok gazdasági teljesítményét sem lehet enélkül megmagyarázni.

A régi és az új tagállamok elkülönítése nemcsak a posztszocialista térség differenciálódása miatt fenntarthatatlan, hanem mert éppen a válság alatt lett nyilvánvalóvá, hogy a mediterrán országok körében legalább olyan mély intézményi különbségek állnak fenn az északnyugati országokhoz viszonyítva, mint a közép- és kelet-európai országokban. Az euró bevezetése utáni, egy világgazdasági fellendüléssel egybeeső kedvező növekedési periódus az intézményi fogyatékoságokat elfedte. A Hall és Soscice féle duális tipizálásba „befogadott” vegyes piacgazdaság a VoC-irodalomban sosem lett alapos vizsgálat tárgya, ami szintén hozzájárult ahhoz, hogy ez a kérdéskör nem került előtérbe.

Összességében az intézményi összehasonlítás iránti érdeklődés nem hozott egy olyan nemzetközileg általánosan elfogadott értelmezési keretet, ami a közép- és kelet-európai uniós tagállamok negyedszázad alatt megtett intézményi fejlődését és ennek jövőbeni kilátásait, nehézségeit tudományos szempontból meggyőzően bemutatja, valamint a régi és új tagállamok idejét múlt megkülönböztetése megszüntetésével teret ad az integráció problémáinak adekvát megfogalmazására. Ennek a szemléletbeli áttörésnek az elérése még előttünk, közép- és kelet-európai kutatók előtt álló feladat.

IRODALOM

- Amable, B. (2003): *The Diversity of Modern Capitalism*. Oxford: University Press,
- Berrou, J.-P.–Carrincazeaux, C. (2005): *La diversité des capitalismes et les pays d'Europe centrale et orientale. Une analyse statistique (Diversity of capitalism and Central and Eastern European Countries. A statistical analysis.)* Groupe de Recherches Economiques et Sociales, Cahiers du GRES, 2005-18. <http://cahiersdugres.u-bordeaux4.fr/2005/2005-18.pdf>. Lekérdezve: 2009. 02. 25.
- Blanke, T.–Hoffmann, J. (2008): Towards a European Social Model Preconditions, Difficulties and Prospects of a European Social Policy. *International Journal of Public Policy* 3(1/2):20–38.
- Bohle, D.–Greskovits Béla (2007): A transznacionális kapitalizmus változatai Kelet-Közép Európában. *Politikatudományi Szemle* 16(2):7–32.
- Bohle, D.–Greskovits, B. (2012): *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Ithaca and London: Cornell University Press
- Buchen, C. (2007): Estonia and Slovenia as Antipodes. In: Lane, D.–Myant M. (szerk.): *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*. Hampshire-New York: Palgrave Macmillan.
- Cernat, L. (2006): *Europeanization, Varieties of Capitalism and Economic Performance in Central and Eastern Europe*. Basingstoke-New York: Palgrave Macmillan
- Csaba L. (2007): Átmenet vagy spontán rend(etlenség)? *Közgazdasági Szemle* 54(9): 757–773.
- Csaba, L. (2009): *Crisis in Economics?* Budapest: Akadémiai Kiadó
- Drahokoupil, J.–Myant, M. (2015): Putting comparative capitalism research in its place: Varieties of capitalism in transition economies. In: Ebenau, M.–Bruff, I.

- May, C. (szerk.): *New Directions in Critical Comparative Capitalisms Research*. London: Palgrave Macmillan
- Ebenau, M.–Bruff, I.–May, C. (szerk.): *New Directions in Critical Comparative Capitalisms Research*. London: Palgrave Macmillan
- EBRD (2013): *Stuck in transition? Transition Report 2013*. London: European Bank for Reconstruction and Development,
- Farkas B. (2011): The Central and Eastern European model of capitalism. *Post-Communist Economies* 23(1): 15–34
- Feldmann, M. (2007): The Origins of Varieties of Capitalism: Lessons from Post-Socialist Transition Estonia and Slovenia. In: Hancké, B.–Rhodes, M.–Thatcher, M. (szerk.): *Beyond Varieties of Capitalism. Conflicts, Contradictions, and Complementarities in the European Economy*. Oxford: Oxford University Press
- Hall, P. A.–Gingerich D. W. (2004): Varieties of Capitalism and Institutional Complementarities in the Macro-Economy: An Empirical Analysis. *Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung Discussion Paper*, No. 5.
- Hall, P. A.–Soskice, D. (2001): An Introduction to Varieties of Capitalism. In: Hall, P. A.–Soskice, D. (szerk.): *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press
- IMF (2014): *25 years of transition: post-communist Europe and the IMF*. Washington, D.C.: International Monetary Fund
- King, L. P. (2007): Central European Capitalism in Comparative Perspective. In: Hancké, B.–Rhodes, M.–Thatcher, M. (szerk.): *Beyond Varieties of Capitalism. Conflicts, Contradictions, and Complementarities in the European Economy*. Oxford: Oxford University Press
- Knell, M.–Srholec, M. (2007): Diverging Pathways in Central and Eastern Europe. In: Lane, D.–Myant M. (szerk.): *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*. Hampshire-New York: Palgrave Macmillan
- Lane, D. (2007): Post-State Socialism: A Diversity of Capitalism? In: Lane, D.–Myant, M. (szerk.): *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*. Hampshire-New York: Palgrave Macmillan
- Mykhnenko, V. (2007): Strengths and Weaknesses of 'Weak' Coordination: Economic Institutions, Revealed Comparative Advantages, and Socio-Economic Performance of Mixed Market Economies in Poland and Ukraine. In: Hancké, B.–Rhodes, M.–Thatcher, M. (szerk.): *Beyond Varieties of Capitalism. Conflicts, Contradictions, and Complementarities in the European Economy*. Oxford: Oxford University Press
- Nölke, A.–Vliegenthart, A. (2009): Enlarging the Varieties of Capitalism. The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe. *World Politics* 61(4): 670–702.
- Sapir, A. (2006): Globalization and the Reform of European Social Models. *Journal of Common Market Studies* 44(2): 369–390.
- Schweickert, R.–Ahlborn, M.–Frank, K.–Orosz Á. – Sikulová I. – Szanyi M. (2013): *Large-Scale Transformation of Socio-Economic Institutions – Comparative Case Studies on CEECs*. Interim Report WWWforEurope project. Working Paper No. 16.